

ALGIMANTAS LIEKIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

MOTIEJAUS GUSTAIČIO KŪRYBINIS PALIKIMAS

Creative Heritage of Motiejus Gustaitis

SUMMARY

Priest, poet and pedagogue Motiejus Gustaitis (1870 02 27 – 1927 12 24) is among most prominent persons who revived Lithuanian national self-consciousness at the beginning of the 20th century. He graduated from the gymnasium in Marijampolė and Seinai Priest Seminary. M. Gustaitis was one of the best educated priests and intellectuals in Lithuania. After graduating from the seminary, he studied literature and philosophy in Freiburg (Switzerland), music in Rogensburg, Canon Law in Jesuit St. Apolinar University in Rome. After returning to Freiburg in 1903, he defended his doctoral dissertation on the topic of A. Mickevičius's (A. Mickiewicz) poetry. Having come back to Lithuania, he worked as a chaplain in Marijampolė, Seinai, and its Lazdijai gymnasia, as a teacher and director. During World War I, he was concerned with the teaching of children of Lithuanian deportees in Russia. Throughout this time, he also wrote copiously to reestablish independent Lithuania and published his poetry. The attempt to publish in 1940 a collection of his poetry was not successful. The Soviets broke into the Sakalas Printing House in Kaunas and burnt the collection of poems, which was almost ready for print. Only one or two copies were saved by a worker who passed the copies to M. Gustaitis' grandson, Algirdas Gustaitis, who in turn rescued a copy during the years of deportation and gave it to the present author in Los Angeles, USA. The present author published that collection as a separate book "Motiejus Gustaitis – Priest, Poet, Teacher" (V. 2008. 406 p.), now available for the broad circle of readers. The article not only elucidates succinctly the history of that book, but also presents the life of M. Gustaitis and gives an evaluation of the importance of his creative heritage for the present-day life.

SANTRAUKA

Straipsnyje pateikiama XIX a. pab.–XX a. pr. vieno žymiausių lietuvių tautos prisikėlimo savarankiškam gyvenimui žadintojų Motiejaus Gustaičio, kunigo, poeto, mokytojo kai kurie biografijos ir kūrybos bruožai. Jis ir šiandieninėje Lietuvoje gali būti savotišku kelrodžiu ieškantiems gyvenimo prasmės ir esmės, būdų pasitarnauti savo Tautai ir Nepriklausomai Lietuvai. Gustaitis nuo jaunystės atkakliai siekė mokslo ir

RAKTAŽODŽIAI: Motiejus Gustaitis, kūrybinis palikimas, kultūra, tauta, deportacijos, Lietuvos Nepriklausomybė.
KEY WORDS: Motiejus Gustaitis, creative heritage, culture, nation, deportation, Independent Lithuania.

tapęs kunigu, toliau studijavo muziką, literatūrą, dailę tam, kad galėtų daugiau prisidėti prie savo Tautos kultūros kėlimo, prie jaunosios kartos ugdymo. Jis pelnė pripažinimą ir kaip poetas, ir kaip mokslininkas, bet atsisakė darbo universitete, posto valdžioje ir iki mirties liko pamiltuose Lazdijuose kurti poezijos, mokyti jaunimo. Jam gyvam esant taip ir nebuvo vienu rinkiniu išleista jo poezija, mokslo ir publicistikos darbai. 1940 m. vasarą tai mėgino padaryti poetas ir rašytojas V. Mykolaitis-Putinas, tačiau SSRS okupavus Lietuvą rengiama spausdinti Gustaičio poezijos rinktinė buvo sunaikinta okupantų ir tik vienas ar du jos egzemplioriai buvo išgelbėti. Tas rankraštis 2008 m. išleistas šio straipsnio autoriaus *Lietuvių tautos* knygų serijoje. Straipsnyje primenama, kas buvo Motiejus Gustaitis, kiek jis ir jo kūrybinis palikimas reikšmingi Tautai ir Lietuvai.

XIX a. pab.–XX a. pr. daugelis lietuvių, ypač dzūkų, pasisakiusių už tautinės nepriklausomos Lietuvos sukūrimą, svajojusių apie savo ir vaikų išsimokslinimą, žinojo apie kunigą, mokytoją, poetą, mokslininką Motiejų Gustaitį. Gimė jis 1870 m. vasario 27 d. Kazimiero Gustaičio ir Elžbietos Bajoriūnaitės šeimoje, gyvenusioje Pajiesyje, Rokų kaime Aukštosios Panemunės valsčiuje. Šeimoje dar buvo vyresnis brolis Mykolas ir jaunesni – Kazimieras, Juozas bei sesuo Agota iš pamotės.

1879 m. Motiejus su jaunesniu broliu Kazimieru pradėjo lankyti Aukštosios Panemunės pradžios mokyklą, kurią po poros metų baigę mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Čia tada mokytojavo lietuvių tautinės savimonės žadintojai Petras Kriaučiūnas, Petras Arminas-Trupinėlis ir kiti. Jų dėka ir Motiejus pamilo lietuvių kalbą, ėmė domėtis Lietuvos istorija.

Baigęs penkias gimnazijos klases Motiejus išstojo į Seinų kunigų seminariją, o šią baigęs 1893 m. buvo paskirtas Marijampolės vikaru. Po ketverių metų Gustaitis išvyko į Šveicariją studijuoti Friburgo universitete. Čia išitraukė į lietuvių draugijos *Rūta*, vėliau pasivadinusios *Lithuania*, veiklą. Po metų Gustaitis perstojo į Regensburgo universitetą, jį baigęs 1899 m. vasarą persikėlė į Romos

šv. Apolinaro universitetą studijuoti viešosios ir kanoninės teisės. Po poros metų studijų vėl grįžo į Friburgą baigti literatūros ir meno istorijos studijų. 1903 m. čia apgynė daktaro disertaciją apie Adomo Mickevičiaus poeziją.

Po studijų grįžęs į Marijampolę buvo paskirtas berniukų gimnazijos kapelionu ir tikybos mokytoju. Tuo metu gimnazijoje jau nebuvo tos lietuviškumo dvasios, kuri buvo juntama Gustaičiui mokantis – buvo išvykę mokytojai P. Kriaučiūnas, P. Arminas. Vyravo mokytojai rusai.

Gustaitis stengėsi skatinti moksleivių lietuviybę per tikybos pamokas, savo pamokslais, pageidaujantiems mokė lietuvių kalbos, buvo švietimo ir labdaros *Žiburio* draugijos steigimo Marijampolėje (1906 m.) vienas iniciatorių. Be to, Gustaitis ėmė mokyti ir suaugusiuosius lietuvių kalbos, istorijos, geografijos, kitų dalykų, daug prisidėjo, kad būtų įsteigta katalikų darbininkų draugija, pradėti leisti periodiniai leidiniai *Šaltinis*, *Žibury*s ir kiti. Gustaičio pastangomis 1911 m. Marijampolėje įsteigta muzikos, literatūros ir meno draugija *Gabija*, pradėti organizuoti muzikos, literatūros, dramoms vakarai, svarbių datų paminėjimai.

Visą laiką Gustaitis palaikė ryšius su dr. Jonu Basanavičiumi, rėmė ir pats

platino draudžiamą lietuvių spaudą. Beje, apie Basanavičių ir jo įkurtąją *Aušrą* Gustaitis parašė ir išleido knygelę *J. Basanavičius ir „Aušra“* (1927 m.).

Tautiškai susipratusio jaunimo ugdymą Gustaitis laikė vienu svarbiausių inteligento uždavinių. Ypač jis rūpinosi mokytų lietuvių ugdymu, nes lietuviai valstiečiai buvo linkę leisti į mokslius tik savo sūnus svajodami, kad jie taps kunigais, advokatais, gydytojais. Tačiau, anot Gustaičio, tie mokyti sūnūs, nerasdami mokytų lietuvių, į žmonas paimdavo lenkes, ruses ir greitai sulenkėdavo, surusėdavo. Tad, kai tik buvo įsteigta *Žiburio* draugija, Gustaitis ėmė siūlyti steigti lietuvaitėms progimnaziją, kurioje būtų mokoma lietuvių kalba. 1907 m. rugsėjo 22 d. ši progimnazija Marijampolėje pradėjo darbą. Direktoriumi be atlyginimo sutiko dirbti Gustaitis. Tai buvo labai sunkios pareigos, nes reikėjo organizuoti ne tik mokymą, bet ir pasirūpinti lėšomis progimnazijai išlaikyti. Progimnazija buvo nedidelė, pirmaisiais metais joje mokėsi 39 lietuvaitės, o prieš Pirmąjį pasaulinį karą – 91. Tai lėmė ne tik nuolatinis lėšų stygius, bet ir tai, kad daugelis lietuvių valstiečių nesuprato, jog ir mergaitėms reikalingas mokslas. 1910 m. Gustaitis paskelbė 20 puslapių knygelę *Marijampolės Lietuvaičių Progimnazijos atsišaukimas į visuomenę*, kurioje ragino tėvus leisti dukras į mokslus: „Tautiečiai, Tėvai, kas norite savo dukteris išlavinti geromis lietuvaitėmis, tvirtomis katalikėmis, siųskite jas į šitą savą įstaigą. Po metų, kitų nepažinsite savo vaikų, taip jos pakils, augdamos ne tik kūniškai, bet

vienkart doriškai ir protiškai. Tiktai nesigailėkite tam skatiko išmesti. Jeigu per tai sumažės kraitis ir pinigine dalis, mergaitės tikrai nesigailės, nes įgytoji apšvieta ir dorybė užvis didžiausia brangenybė žmogaus gyvenime. Tik apšvieta ir dorybė tegali nutiesti kelią į šviesesnę ateitį: tik tuomet jūsų dukterys taps naudingesnės ne tik sau ir savo šeimynai, bet ir platesnei visuomenei, kuri atgimstančiam tėvynės laike taip labai reikalauja švietėjų. Nejaugi mes savo dukterims pavydėsime lengvesnio gyvenimo! Nejaugi jas kraičių našta paverge, bestumsime visas vien tik į tą patį sunkų kaimo gyvenimą; arba tebepaliksime joms kitą dar bergždesnį buvimą – tai pulkais spiesties bažnytkaimiuose ir dauginti vargingas miesto proletarų minias, kuomet jos, jaunystėje kiek pramokusios, galėtų būti labai naudingomis švietimo skleidėjomis ir visuomenės dorybių vykdytojomis!

Baigusios šitą mokyklą mergaitės turi atvirą kelią į aukštesnius mokslus: gali tapti daktarėmis, dantų gydytojomis, mokytojomis, gali ištekėti už lietuvių inteligentų, turinčių geras vietas. Kurioms gi mokslas sunkiai eitu, pabaigusios šios įstaigos kelias klases gali grįžti namo, su mokslu gi bus lengviau permąstyti ūkininkavimą, ir jį geriau tuomet seksis.

Pažvelkime į kitas tautas, kaip jos stropiai veržiasi prie mokslo ir uoliai prilaiko savo mokyklas. Kam toli ieškoti pavyzdžių? Imkime kad ir mūsų artimiausius kaimynus žydus. Pas juos nėra nemokančio skaityti ir rašyti. Jie miestuose ir miesteliuose turi daugybę savo mokyklų-chederų, kurių užlaiky-

mui patys apsideda mokestimis; visi jų vaikai priverstinai kelis metus turi jei ne valdiškose mokyklose, tai anuose chederuose mokytis. Pas didesnes tautas, kaip, pavyzdžiui, pas lenkus begalė yra įvairios rūšies privatinų mokyklų, kurias tėvai laiko savo priederme palaikyti, siūsdami į jas vaikus...“

Gustaitis ketino Marijampolėje pastatyti mergaičių progimnazijos rūmus. Kreipėsi paramos į JAV lietuvius. 1914 m. vasarą išvykęs ten rinkti aukų įsteigė švietimo fondą. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui teko grįžti į Lietuvą. Marijampolę jau rado vokiečių užimtą. Progimnazija buvo persikėlusį į Trakus ir išikūrusi vietos dviklasės mokyklos patalpose. Gustaitis buvo užsiėmęs progimnaziją paversti gimnazija, bet frontui artėjant prie Trakų gautas nurodymas progimnazijai trauktis į Rusiją. Po kiek laiko ji atsidūrė Tambove, Marijampolės berniukų gimnazija – Jaroslavlyje, kurioje Gustaitis dėstė tikyba. Be Gustaičio visus progimnazijos reikalus tvarkė kun. P. Bielskus.

Nelengva buvo svetimame krašte organizuoti mokymą gimnazijoje ir progimnazijoje, gauti lėšų moksleiviams ir mokytojams išlaikyti. Didelėmis Gustaičio pastangomis Jaroslavlyje buvo įsteigtos 7 lietuvių pradinės mokyklos, kuriose mokėsi apie 300 šiame krašte atsidūrusių lietuvių. 1916 m. vasarą dar atidaryta mišri lietuvių *Žiburio* progimnazija, kurioje mokėsi 170 mokinių. Jie buvo apgyvendinti bendrabučiuose ir gavo visą išlaikymą. Bet po 1917 m. spalio mėnesį bolševikų Rusijoje įvykdyto perversmo pašalpos tremtinių mokyk-

loms buvo sumažintos daugiau kaip per pusę ir lietuviškos mokyklos atsidūrė didžiausiame skurde. Laimei, 1918 m. pavasarį pasisekė gauti leidimą ir visos lietuvių mokyklos grįžo į Lietuvą. Gustaitis paskirtas *Žiburio* gimnazijos direktoriumi Seinuose, ypač svarbiame lietuvių kultūros centre. Čia veikė ir kunigų seminarija, nuo 1905 m. bendrovė periodinei spaudai ir knygoms leisti. Seinuose ir jų apylinkėse lietuviai sudarė daugumą gyventojų. Jie pasisakė, kad kraštas, kaip ir Suvalkų, Augustavo, būtu gražintas Nepriklausomybę išsikovojusiai Lietuvai, – mat jis buvo neteisinaigai atplėštas svetimų valstybių po Napoleoną ištikusią pralaimėjimą.

1919 m. rugpjūčio pabaigoje lenkų kariuomenė okupavo Seinus ir jų apylinkes. Dalis gimnazijos moksleivių ir krašto lietuvių pasitraukė į Lietuvą. Gustaitis mėgino įtikinti okupantus lenkus leisti veikti lietuvių gimnazijai, tačiau buvo pareikalauta, kad direktorius būtų tik lenkas ir kad mokoma būtų tik lenkiškai. Seinuose lenkai uždarė ir kunigų seminariją.

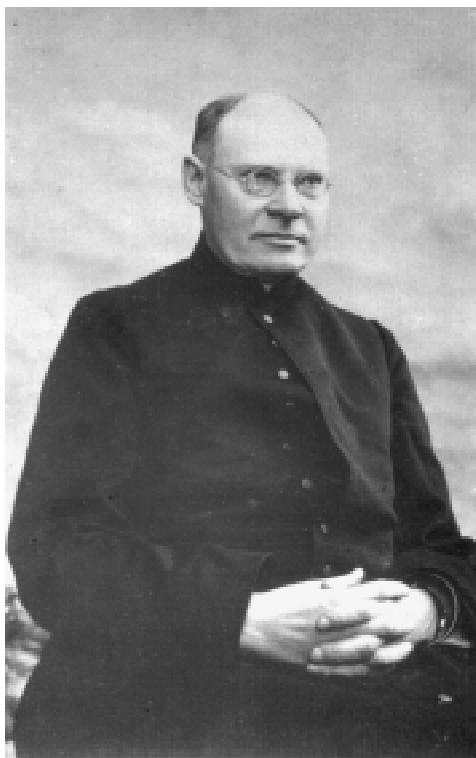
1920 m. pradžioje Gustaitis persikėlė į Lazdijus, kuriuose buvo išikūrusi iš Seinų persikėlusią lietuvių gimnaziją. Jis paskirtas jos direktoriumi. Gimnazija Lazdijuose išikūrė apleistame gyvenamajame name. Po keleto metų Gustaičio pastangomis gimnazijai buvo pastatyti nauji pastatai. Lazdijuose Gustaitis direktoriavo iki savo mirties 1927 m. gruodžio 23 d. Apie jį kaip mokytoją prisimena Juozas Slavėnas savo 1968 m. Sidnėjuje (Australija) išleistoje knygoje *Plunksna ir žodis*:

„... Pats direktorius irgi gyveno gimnazijos namo palėpėj, dalindamasis butu su vienu mokytoju. Kiti mokytojai kur nors prisiglausdavo miestelyje. Mokytojų margumas neatsiliko nuo mokinių. Nedaug kas iš jų turėjo stažą ar atitinkamą patyrimą. Buvo tokių, kurie tik gimnaziją tebaigę, o vokiečių kalbą dėstė vokiečiai, nežinia kokio laipsnio kariškis, likęs Lietuvoje nuo I pasaulinio karo. Mokytojų ir mokinių santykiams tvarkyti direktoriui reikėjo ir kantrybės, ir takto. Mokytojai algas gaudavo, rodos, per „Žiburio“ draugijos centrą, subsidijuojant Švietimo Ministerijai (...).

Visą popietį gimnazijos patalpose buvo judėjimas, – kas nors rengiama, repetuojama (...) Pats Gustaitis, šalia direktoriaus pareigų, tebedėstė lietuvių kalbą ir literatūrą pradedant penktąja klase, ir lotynų paskutinėse dviejose klasėse. Kaip mokytojas Gustaitis žymiai skyrėsi nuo kitų mokytojų. Ne griežtumu, bausmėmis klasėje jis palaikydavo pavyzdinę tvarką, bet savo autoritetu ir neformališku draugiškumu su mokiniais. Jo žodis, dažniausia išreikštas prašymo forma, mokiniams buvo šventas. Lyg kokia orumo aureolė supo šį žmogų (...).

Vieną kartą Gustaitis į klasę įsinešė didžiulius tomus. Kas čia per knygos? – visi sužiuro. Gustaitis šypsodamasis padėjo ant stalo tada dar neseniai iš spaudos išėjusius Šventojo Rašto Senojo Testamento tomus...

– Matot, šiandie mūsų nagrinėjamas rašytojas nebuvo daug parašęs ir jo raštų tomų negalėjau atnešti. Bet čia, – rodydamas į Šv. Rašto tomus, – yra didelis veikalas, išverstas į mūsų kalbą. Gal dar nesat matę – pasižiūrėkit.

M. Gustaitis apie 1925 m. jam dirbant Lazdijuose Žiburio gimnazijos direktoriumi

Tuo metu lietuvių kalboje dar nebuvo klasinių veikalų vertimų. Gustaitis atnešdavo juos svetimomis kalbomis, pav., Iliadą, Odiseją, Enejidą, Prarastąjį Rojų ir kt. „Ką gi, – sakydavo lyg pasiteisindamas, – kitos tautos laimingesnės ir jau turi šių kūrinių vertimus. Mes nors pasižiūrėkime.“

Lietuvių literatūros einamo kurso medžiagos trūkumui sumažinti Gustaitis pats šį tą pateikdavo. Lazdijuose gyvendamas išleido „Petras Kriaučiūnas“, „Basanavičius“ ir „Aušrą“, „Pono Tado“ santrauką (grynai mokinių reikalams). Be to, spausdino straipsnių „Švietimo Darbe“, „Židiny“. Stambesnis veikalas mokyklos reikalams tuo metu jo parašy-

tas ir „Dirvos“ Marijampolėje išleistas – „Stilistika“.

Gustaitis buvo didelis graikų ir romėnų senovinio palikimo mylėtojas. Dėstydamas aukštesnėse klasėse lotynų kalbą, jis tikrai daug sielos įdėdavo. Skaitomus programinius kūrinius jis galimai praplėsdavo. Duodavo plačias žinias apie skaitomą autorių, jo kūrybą. Panagrinėdavo mitologiją, nepalietas vietoves. Taigi greta su skaitomu kūriniu mokiniui pasidarydavo pažįstamas visas aplinkos ir laiko fonas. Šį tą Gustaitis ir išvertė tuo metu – „Cicerono kalbą prieš Katiliną“ (spausdinta „Židiny“), Virgilijaus Eneidos vieną giesmę, keletą Horacijaus eilėraščių. Rankraščiuose liko kai kas iš Ovidijaus, dar viena Cicerono kalba ir kit. Dar vienas Gustaičio naujumas – vieną valandą per savaitę jis su mokiniais versdavo M. Sarbievijaus lotyniškąsias odes. Apie Sarbievijų jis buvo rašęs spaudoje (rodos, „Židiny“).

Mokinius jų butuose Gustaitis retai lankydamas. Tai atlikdavo klasių auklėtojai. Tačiau mokiniui susirgus, jis būdavo nuolatinis lankytojas. Ateidavo su gydytoju, tiesiog tėviškai rūpindavosi ir globodavo.

Kasmet gavėnioje mokiniams būdavo surengiamos rekolekcijos. Kartais atvažiuodavo kunigų iš kitur, kartais savi jas pravedavo, nes šalia tikybos dėstytojo dar buvo ir lotynų kalbos (žemesnėse klasėse) mokytojas kunigas. Visada rekolekcijose Gustaitis užimdavo vadovaujama vietą. Ypatingi būdavo jo pamokslai – trumpi, gausūs pavyzdžiais ir sakomi savotiškoj dvasioj. Visada, ateidamas iš zakristijos, pats atsinešdavo kėdę, ją pasistatydavo bažnyčios vidu-

ryje, tarp bažnyčios suolų, į kuriuos susėdavo mokiniai. Tada visi klausytojai būdavo aplink pamokslininką! Visada lyg su giedria šypsena pamokslus sakydavo tiesiog draugiškoj dvasioj, tarsi pasikalbėjimo forma, be jokių graudenimų. Kiekviena gamtos apraiška – Dievo esimo ir Jo didybės įrodymas.

Gustaitis neatsiribodavo nuo mokinių ir ne pamokų metu. Popietinėmis valandomis jis mėgdavo išeiti gana toli už miestelio pasivaikščioti, nueidavo net iki miško. Jei pakeliui sutikdavo vieną ar kelis mokinius, juos užkalbindavo, tuojau rasdavo artimą kalbą ir dažniausiai direktorius ir mokiniai susijungdavo į bendrą pasivaikščiojimą. Kartais net iš namų drauge su mokiniais išeidavo – ar tai su tais, kurie dirbo gimnazijos raštinėj, ar su bet kuriais. Tokie pasivaikščiojimai būdavo malonūs, nes Gustaitis papasakodavo ką nors įdomaus iš savo kelionių įvairiuose kraštuose, iš prieškarinės tautinės bei kultūrinės veiklos. Bet ypač būdavo gražu stebėti sekmadieniais, kai mokiniai eidavo į bažnyčią (nerikiuotėj): būrelis didesnių ir mažesnių berniukų ir mergaičių, o jų tarpe kaip ažuolas priaugančiame riešutyne – jų direktorius.

1926 m. pavasarį Gustaitis susilaukė savo triūso ir vargo pirmųjų vaisių: po egzaminų, kuriuose dalyvavo švietimo ministerijos atstovas, buvo įteikti septyniems asmenims gimnazijos baigimo atestatai.

Gustaičio kūdikis, taip varge augintas, susilaukė pirmų apčiuopiamų vaisių – pilnos gimnazijos. Mokyklos gyvenimas pasidarė normalus, mokytojų lygis toks pat, kaip ir visose ano meto gimnazijose, su tendencija metai iš metų ge-

rėti. Patalpos patenkinamos, fizikos kabinetas, biblioteka ir kt. Gimnazija turėjo gerus dūdų ir stygų orkestrus, chorą, įvairias sporto priemones, veikė įprastinės ano meto moksleivių saviveiklos organizacijos ir būreliai, literatūros, vaidintojų ir kiti rateliai. Žodžiu, jaunimas šalia savo tiesioginių uždavinių turėjo visapusiškas auklėjimosi ir lavinimosi sąlygas. Miesto visuomenė mėgo gimnazijos parengimus ir mielai lankė. Atėmus tuo metu iš Lazdijų gimnaziją, būtų pagrįsta nieku neužpildoma spraga.

Negalima nepaminti ir apie dvejų metų pradžios mokyklų mokytojams kursus prie Lazdijų gimnazijos. Jų sumanytojas ir *spiritus movens* buvo Motiejus Gustaitis. Tų kursų tikslas – parengti mokytojus pradžios mokykloms, kurios jų tada buvo labai reikalingos. Kursai sutraukė nemaža jaunimo ne vien iš Lazdijų apylinkės, bet ir iš kitur, dirbančių, bet cenzo neturinčių mokytojų nuo Alytaus, Marijampolės ir kitur. Kursai veikė pačiu sunkiausiu gimnazijos organizavimosi metu ir juose pamokos vykdavo priešpiet ir popiet, gimnazijos ir pusės kilometro atstumu esančios pradžios mokyklos patalpose.

Privatus Gustaičio gyvenimas buvo labai kuklus.

Šiaip privatus gyvenimas vyko vienuoje. Pradžioje buvo išsinuomavęs butą pas vieną ūkininką, vėliau gyveno virš gimnazijos patalpų, pastogėje. Vienam kambariui buvo ir salonas, ir valgomasis, ir kabinetas, ir pagaliau miegamasis. Kai buvo pastatytas atskiras namelis, erdvė kiek prasiplėtė, bet irgi nežymiai. Gustaitis teturėjo vieną didoką

kambarį apačioje, kur buvo salonas ir drauge miegamasis (lova širma atitverta), o viršuje nedidelis darbo kambarys ir drauge biblioteka. Tame pat namely dar vienas kambarėlis buvo skiriamas gimnazijos raštinei.

Savo privatiniam darbui – skaitymui, perrašinėjimams – Gustaitis pasikiviesdavo iš aukštesniųjų klasių porą mokinių, paprastai tokių, kurie gerai mokydavosi ir kurių tėvai būdavo nepasiturį, jiems už darbą atlygindavo. Per pietus, kurie tęsdavosi ilgokai, vienas iš tų mokinių skaitydavo laikraščius, žurnalus. Vėliau būdavo tvarkomi rankraščiai, perrašinėjama, skaitoma, dalinai išpildoma privati korespondencija. Rankraščiai būdavo tvarkomi labai rūpestingai, turėjo būti be jokių sutepimų ar taisymų. Lapai sudedami draugėn ir surišami kaspinu. Rankraščius Gustaitis ypatingai saugojo: „Jei turtą pavogs vagis ar sunaikins gaisras, jei sveikata tarnaus vėl galima išgyti; jei žus kūrinys – įkvėpimas gali ir nesugrįžti“, – sakydavo. Gyvendamas Lazdijuose, be minėtos literatūrinės istorinės medžiagos, Gustaitis išleido sonetų rinkinį „Varpeliai“, spausdino periodikoje savo kūrybos ir vertimų iš lotynų klasikų, Mickevičiaus kūrybos ir kt. Išleido dar didoką pamokslų rinkinį.

Skaitymo valandomis būdavo perskaitoma kone visa negausi to meto lietuvių literatūra. Sėdėdamas supamoj kėdėj ir iš lėto supdamasis, Gustaitis kartais ištisą valandą išbūdavo žodžio neprataręs. Padėjėjų valandoms pasibaičius, Gustaitis likdavo vienas. Iki velokos nakties žibėdavo žiburėlis. Čia jis kurdavo ir skaitydavo.

Gustaitis buvo visiems prieinamas ir labai tolerantiškas. Ar turtingas ar vargšas, senelis ar vaikas, nežiūrint išsilavinimo, tikėjimo, įsitikinimų – buvo reikale mielai sutinkamas, paguodžiamas, sušelpiamas, su visais randama kalba. Ir nelietuviškoj miestelio visuomenėj Gustaičio asmuo buvo labai gerbiamas.

Jis naujojo gimnazijos pastato pastogėje buvo įkūręs Dzūkijos muziejų. Per mokytojus, klebonijas, pagaliau per savo mokinius Gustaitis per palyginti trumpą laiką surinko nemažai muziejinių eksponatų. Tai buvo gaminiai iš akmens, vėlesnių amžių metalo įrankiai, indai ir kiti praeities paminklai, rasti krašto piliakalniuose ir pilių griuvėsiuose. Surinko ir nemažą kolekciją įvairių liaudies dirbinių, smūtkelių, kryžių, koplytėlių, žaislų, namų apyvokos daiktų, o taip pat audinių, rūbų, papuošalų, velykinių margučių ir t. t. Gustaitis muziejui atidavė ir daug savo paveikslų, savo ir kitų rankraščių, kaip kun. Tatarės, senų ir retų knygų, laikraščių komplektų. Muziejuje buvo saugomas karaliaus Zigmanto Augusto Lazdijų miestui suteiktų privilegijų akto originalas, iki muziejaus įsteigimo išlikęs klebonijoje. Šventadieniais muziejų aplankydavo nemaža miesto gyventojų.

Apie Gustaičio mirtį Slavėnas minėtoje knygoje *Plunksna ir žodis* rašo:

„Dar pro apšalusius langus vos mėlynavo 1927 m. gruodžio mėn. 23 d. rytas, kai mano draugas Motiejus Kraužlys (vėliau baigęs Vilniaus universitete agronomijos mokslus) ir aš buvome išbudinti stipraus virtuvės durų bildesio ir sujaudintų kaimynės žodžių: „Direktorius mirė!“

Direktorius? smilkterėjo man per širdį. „Direktorius“ – tai mieste žinoma Motiejaus Gustaičio antroji pavardė.

Kaimynė sujaudinta kažką pasakojo mūsų šeimininkei. Netrukus šeimininkė praskleidė durų užuolaidą, kuri skyrė mūsų kambarį nuo virtuvės, ir garsiai sušuko:

– Ar miegat? Direktorius mirė! Bėkit pažiūrėt!

Mudu abu vienu metu atsisėdome lovose. Tikėti ar ne? Juk vakar direktorius turėjo pas mus paskutinę prieš Kalėdų atostogas pamoką, palinkėjo linksmai praleisti atostogas su tėveliais. Jis buvo toks pat, kaip visada.

Tuo metu prie durų, greta šeimininkės, atsistojo ir kaimynė:

– Šeimininkė, rytą nuėjusi į direktoriaus namelį, tuojau pastebėjo netvarką: durys iš koridoriaus į miegamąjį plačiai atvertos. Matyt, jis norėjo eiti pagalbos, bet pajutęs silpnumą dar spėjo grįžti atgal į kambarį, – įsiterpė kaimynė.

Kaimynė kalbėjo susijaudinusi, paskubomis. Visa laikysena rodė, kad jos žodžiais negalima netikėti.

Mes šokom paskubomis rengtis. Šiurpas perbėgo. Gal dar netiesa? – smilkčiojo širdyje, kaip paprastai panašiais atvejais būna.

Lauke jau gerokai prašvite. Mes pasileidom bėgte per užšalusią pievą ir, nubėgę iki gimnazijos kiemo vartų, peršokom per šoninę tvorą. Gimnazijos pastatai nuo mūsų buvo tik apie pora šimtų žingsnių, o direktoriaus namelis pačiame rajone, nedideliame sodelyje. Prabėgę sodelį, radom namelio duris praviras. Išgirdusi girgždančiame sniege mūsų žings-

nius, šeiminkė pasirodė tarpdury ir, natarusi žodžio, tik mostelėjo ranka į miegamojo kambario duris. Mes įėjome. Ant kambario kampe stovinčios, naktį, matyti, nenaudotos, lovos, įstrižai, nukarusiomis žemyn kojomis, apsilvilkęs paltu, gulėjo jau sustingęs Motiejus Gustaitis. Veidas baltas, su violetiniais bruožais, panosėj lyg kraujo žymės.

Netrukus atėjo vienas kitas mokytojas, mokinsys. Žinia greitai pasklido po miestą, pradėjo rinktis ir miesto žmonės. Negalėdami patekti į vidų, jie stovėjo kieme ir, matyti, patys norėjo patikrinti žinią, kuri visiems buvo netikėta. Buvo atėję darbininkų, tarnautojų; lietuvių, lenkų, žydų. Gustaitis visų tarpe buvo populiarus ir gerbiamas.

Lavonas buvo perrengtas bažnytiniais rūbais ir tame pat bute paguldy-

tas lankymui. Mokiniai pakaitomis būdėjo, kiti keisdamiės giedojo šermėnų giesmes. Miesto gyventojų lankymas nutrūko nuo ryto iki vakaro, bet ypač pagausėdavo po pietų. Beveik nieks iš mokinių nevažiavo Kalėdų atostogų ir atlikinėjo laidotuvių parengiamuosius darbus – pynė vainikus, puošė bažnyčią. Mokinių dūdų orkestras, muzikos mokytojo vadovaujamas, kartojo gedulinius maršus.

Kūno išnešimas iš buto į bažnyčią buvo numatytas Kalėdų pirmosios dienos popietį. Prieš skirtą valandą prie Gustaičio buto susirinko didelė minia žmonių. Čia buvo ir miesto gyventojai, ir iš aplinkinių kaimų, ir net iš tolimesnių vietovių. Buvo apypilnis erdvus gimnazijos kiemas, nors diena buvo gerokai šalta.

Literatūra ir nuorodos:

1. *Žiburyš*, 1913, Nr. 4, p. 32.
2. Motiejus Gustaitis. *Amerikos mokykla*. – Seinai, 1919, p. 94.
3. Ten pat, p. 22.
4. *Iliustruotoji Lietuva*. – Kaunas, 1926, Nr. 8, p. 58.
5. *Švietimo darbas*. – Kaunas, 1926, Nr. 8, p. 6–7.
6. *Tiesos kelias*. – Kaunas, 1928, Nr. 2, p. 10.
7. E. Lastas. Dr. Motiejus Gustaitis // *Švietimo darbas*, 1928, Nr. 1, p. 7.
8. Ten pat.

B. d.